

ОСОБЛИВОСТІ КОРИСТУВАННЯ ДЕРЖАВНИМИ ПРОГРАМАМИ ДЕМОБІЛІЗОВАНИМИ УЧАСНИКАМИ АТО В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Берездецька Л. В.

Аспірантка кафедри галузевої соціології

КНУ ім. Тараса Шевченка

Стаття базується на емпіричному матеріалі дослідження, що проводилось за ініціативою Фонду ветеранів війни і учасників АТО факультетом соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка в березні-червні 2016 р. В статті розглядається досвід перебування учасників АТО в зоні бойових дій. Особливу увагу присвячено задоволеності користуванням соціальними програмами, які є відповіддю держави на актуальні соціальні проблеми, а також виведено показник активності користуванням державними програмами. Подано соціально-демографічний портрет учасників АТО.

Статья базируется на эмпирическом материале исследования, что проводилось за инициативой Фонда ветеранов войны и участников АТО факультетом социологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченка в марте-июне 2016 г. В статье рассматривается опыт пребывания участников ВТО в зоне боевых действий. Особое внимание посвящено удовлетворенностью пользованием социальными программами, которые есть ответом государства на актуальные социальные проблемы. Также выведен показатель активности пользованием государственными программами. Подано социально-демографической портрет участников АТО.

The empirical material is based on research that was conducted on the initiative of the Foundation for War Veterans and members of the Anti-Terrorist Operation (ATO) by Sociology Faculty of Taras Shevchenko National University of Kyiv in March-June 2016. The article discusses the experience of ATO participants in the combat zone. Particular attention was paid to how satisfying the use of social programs is, the latter being the state's answer to pressing social problems. The index of active usage of social programs was also measured. The socio-demographic profile of ATO participants was provided.

Ключові слова: учасники АТО, соціальні проблеми, державні програми.

В українському суспільстві виникає нова соціальна група – учасники антитерористичної операції, ветерани війни. Відтак потребують вивчення соціальні проблеми, що стосуються даної групи, пов'язані з перебуванням учасників та їх поверненням з зони проведення АТО. Неочікуваність війни, неготовність як держави, так і суспільства працювати з проблемами демобілізованих АТО, часто в силу нерозуміння проблеми, непоінформованості вимагає більше інформації про нову соціальну групу, що з'явилась в нашому суспільстві для можливості її розуміння, роботи з нею та її ресоціалізації в суспільстві.

Проблеми, що стосуються демобілізованих учасників АТО, напряму пов'язані і з державою, в політику якої вони і є включені. Відтак, держава визнає, як інституціоналізовану, соціальну проблему, пов'язану з ветеранами АТО, включаючи в соціальну політику їхній соціальний захист та адаптацію.

Соціальні проблеми соціологи розглядають в двох напрямках – об'єктивістському та суб'єктивістському [4]. Якщо об'єктивісти концентруються на вивченні об'єктивних умов виникнення соціальних проблем, на тому, «що» утворює соціальну проблему, то суб'єктивісти зосереджували свою увагу на процесі колективного визначення проблеми, хто і як інтерпретує проблему. Представниками першого підходу є Р. Фуллер, Р. Майерс, а другого – Г. Блумер. Об'єктивісти визначають соціальну проблему також в рамках двох підходів – системного та теорії соціокультурного поля. Згідно з теоретиками **соціальних систем**, соціальна проблема – це те, що порушує роботу системи і це виникає або всередині системи (Т. Парсонс, Р. Мертон), або зовні – у взаємодії з іншими системами (Н. Луман). Дослідники акцентують увагу на проблемах функціонування системи: функціональному випаданню, коли

не виконуються системні цілі, функціональних помилках, коли руйнується «смісл» соціальної системи (девіації), функціональному конфлікті, коли частини системи діють один проти одного (Т. Парсонс та Р. Мертон), а також на міжсистемній неконгруентності, несумісності цілей, «негативні міжсистемні відносини» (Н. Луман). *Р. Мертон і Р. Нісбет під соціальною проблемою розуміли модель поведінки, яка, за оцінками значної частини суспільства, заперечує загально визнані або схвалювані норми* [4]. Теоретики **соціокультурного поля**, за Т. Сімоною, зосереджуються на розриві соціокультурної «мережі», або на випаданні з неї, а також на рівнях соціокультурного поля - макроефектів мікроподій і мікроефектів макроподій. Суб'єктивістський напрям у вивченні соціальних проблем виділяє різних суб'єктів проблематизації - причасних до проблеми та її жертвами. До залучених (втягнених) в проблему належать ті люди, які є носіями проблеми та її жертвами. До залучених (втягнених) в проблему належать ті, хто займається соціальною проблемою в силу професійних обов'язків або добровільно, на основі інтересів [4]. За Г. Блумером, соціальні проблеми проходять 5 стадій в процесі свого виникнення та розвитку [1]: 1) виникнення соціальної проблеми, 2) легітимація проблеми, 3) мобілізація дій по відношенню проблеми, 4) формування офіційного плану дій і 5) трансформація офіційного плану в ході його емпіричної реалізації.

Одним з суб'єктів, хто займається соціальними проблемами, є держава та влада, яка її втілює. Діяльність, яку створює держава в напрямку регулювання соціальних проблем – **соціальна політика**. За А. Головіним, соціальна політика - це «важлива складова внутрішньої політики держави, яка втілюється в життя через соціальні програми і на практиці реалізує відносини в суспільстві в інтересах і через інтереси основних соціальних груп населення» [2]. Дослідник також підкреслює важливу характеристику соціальної політики - діяльність держави, спрямована, поза іншого, на реалізацію (задоволення) соціальних потреб людини. Можна продовжити дану тезу – це політика, спрямована на підтримку та *ствердження державою тих чи інших соціальних статусів, важливих для держави соціальних груп та розподілення престижу* [2, 102]. Відтак, держава піклується про *соціальну справедливість* та прагне *суспільного блага*.

До поняття **соціальної справедливості** звертались ще в Античності – Сократ, Аристотель. Сократ вважав, що справедливість – це слідування мудрості, істинному знанню, порядку речей та законам. Ж.Ж. Руссо соціальну справедливість вбачав в ідеї соціальної рівності та моральної чистоти людей, що були б морально вихованими та гармонійно розвинутими особами. Такого результату можливо досягти тільки шляхом праці та життя у злагоді не тільки один з одним, а й з природою. Класичне визначення суті та атрибутів справедливості“ дав американський соціолог К. Поппер. Під справедливістю він мав на увазі: рівний розподіл тягара громадянства, тобто тих обмежень свободи, які необхідні для суспільного життя; рівність громадян перед законом, звісно, тоді, коли закони не підтримують і не засуджують окремих громадян, груп чи класів; безсторонність громадянства; рівне користування перевагами (а не лише обмеженнями), які держава може запропонувати громадянам [3].

Впроваджуючи соціальну політику в напрямку адаптації по відношенню до демобілізованих учасників АТО, держава, таким чином, визнає їхню соціальну адаптацію та їх соціальний захист, як *соціальну проблему*, надаючи «цьому соціальному напруженню своєрідного статусу», за Г. Блумером, при якому держава розуміє, бачить дисфункцію і готова працювати з нею. Відтак, соціальну проблему в нашому дослідженні ми розглядали в рамках об'єктивістського трактування. Державні програми націлені на згладження соціального напруження та на досягнення соціальної справедливості. Соціальна політика, у випадку ветеранів АТО, націлена не лише на адаптацію (психологічну, професійну), а й на соціальний захист даної групи, яка визнається статусно престижною та такою, яка доклалась до політично важливих процесів, тобто важливою для держави. Відтак, держава піклується про соціальну справедливість по відношенню до ветеранів АТО та потреби різного роду, винагороджуючи соціальними благами та гарантуючи соціальний захист.

Метою статті є характеристика соціальних проблем ветеранів АТО, пов'язаних з перебуванням та поверненням із зони бойових дій АТО на даних дослідження, що проводилось за ініціативою Фонду ветеранів війни і учасників АТО факультетом соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка в березні-червні 2016 р. Основу вибірки складала база телефонних номерів ветеранів АТО, які мешкають у м. Києві, Київській, Кіровоградській, Запорізькій, Рівненській, Одеській, наданих Фондом ветеранів війни і учасників АТО у розмірі 13934 номеру. Спосіб відбору: проста випадкова вибірка. Вибіркова сукупність становить 904 номери телефонів. Метод збору соціологічної інформації: телефонне опитування.

В нашому дослідженні були поставлені питання стосовно обізнаності, користування, задоволеності та планами на користування такими державними програмами - пільги на медичне обслуговування, пільги у користуванні транспортом, пільги на житлово-комунальні

послуги та послуги зв'язку, програма отримання земельних ділянок та програма із сприяння отримання нової спеціальності.

Табл. 1. Знання, досвід, задоволеність та плани в користуванні державними програмами

Програма/пільга	Знання		Досвід ¹		Задоволеність ²			Плани ³			
	Знає	Не знає	Користувався / лась	Не користувався	Задоволений	Важко сказати задоволений чи ні	Не задоволений	Оформлюю документи	Планую, але ще не оформляю документи	Ні і не планую	Важко відповісти
Пільги у наданні медичного обслуговування	77	23	27	73	64,9	16,2	18,8	4,9	51,6	39,2	4,3
Пільги у користуванні транспортом	94	6	82	18	60,8	21,0	18,2	14,6	41,8	39,9	3,8
Пільги на житлово-комунальні послуги та послуги зв'язку	94	6	73	27	72,6	17,6	9,8	17	56,3	22,3	4,4
Програма отримання земельних ділянок	98	2	53	47	24,3	22,8	52,9	39,2	44,7	14,4	1,7
Програма із сприяння отримання нової спеціальності	37	63	8	97	51,9	25,9	22,2	-	-	-	-

Найбільше респонденти знають про програму з отримання земельної ділянки, пільги у користуванні транспортом та житлово-комунальні пільги.

Користуються найбільше пільгами на житлово-комунальні послуги та послуги зв'язку. Найбільше незадоволені користуванням програмою з отримання земельних ділянок.

Найбільше респондентів, які не користувались пільгами, але оформлюють документи – на програму в отриманні земельних ділянок (39%), а більше половини респондентів планують скористатись (але ще не оформлюють документи) пільги на житлово-комунальні послуги та послуги зв'язку).

Найменш затребуваною виявилась програма з отримання нової спеціальності в силу того, в першу чергу, що про неї респонденти були невідомими (табл. 12).

Існують відмінності серед ветеранів АТО, які користуються **пільговим медичним обслуговуванням** у їх соціально-демографічних характеристиках (тип зайнятості – табл. 13). Найактивнішими користувачами даної пільги є ветерани АТО, які вчаться та непрацюючі пенсіонери за інвалідністю, найменше - респонденти, які продовжують служити в АТО чи армії та ті, що працюють.

¹ Про досвід користування програми/пільги запитували лише тих респондентів, хто знав про існування програми/пільги

² Про рівень задоволеності запитували лише тих респондентів, які користувались програмою/пільгою.

³ Про плани на користування програмою запитували в тих, хто не користувався нею, але обізнаний з її існуванням

Табл. 2. Зв'язок між типом зайнятості та користуванням пільгами на медичне обслуговування (N=701)

	Користувався пільгою, %	Не користувався пільгою, %	Всього, %
Продовжую служити в армії / в АТО	21,7	78,3	100
Працюю	27,9	72,1	100
Навчаюся (студент, курсант, аспірант тощо)	66,7	33,3	100
Підробляю у різних місцях залежно від обставин	30,8	69,2	100
Непрацюючий пенсіонер за віком	46,2	53,8	100
Не працюючий пенсіонер за інвалідністю	60,0	40,0	100
Не працюю і не маю ніяких джерел доходу	43,3	56,7	100
Зареєстрований безробітний	37,8	62,2	100
Інше	0,0	100	100

Частка осіб, які користуються пільгами, серед тих, хто зазначає про погіршення стану свого здоров'я, вдвічі більше (38,3%) ніж серед тих хто говорить, що їх стан здоров'я покращився (18,5%) . Відтак, серед тих, хто окреслюють свій стан здоров'я, як гірший за однолітків частка користувачів пільгами - (40 %), тоді як серед тих, в кого стан здоров'я покращився користуються пільгами 27,4%.

Існують відмінності серед ветеранів АТО, які користуються пільгами на **транспорт** у їх соціально-демографічних характеристиках (рівень освіти, наявність дітей). Респонденти з дітьми активніше користуються пільгами на транспорт (92 на протизагу 86%) . Серед респондентів з вищою освітою частка тих, хто користується пільгами на транспорт становить 76,8%, в той час як серед тих, хто має військову освіту дана частка складає 93%; респонденти з рештами рівнями освіти користуються пільгами в проміжку 81-89%) (табл. 14). Ветеранів АТО, які користуються пільгами на транспорт та брали участь в активних бойових діях на 8% більше, ніж тих, хто такої участі не брав.

Табл. 3. Зв'язок між користуванням транспортними пільгами та рівнем освіти (N=850)

	Так, %	Ні, %	Всього
Початкова, неповна середня	84,6	15,4	100
Середня загальна	81,4	18,6	100
Середня спеціальна (технікум, училище коледж)	83,1	16,9	100
Перша ступінь вищої освіти (бакалавр)	88,7	11,3	100
Повна вища освіта (спеціаліст, магістр, аспірантура, вчений ступінь)	76,8	23,2	100
Військова освіта	93,2	6,8	100

Соціально-демографічні характеристики, з якими має зв'язок користування пільгами на **житлово-комунальні послуги та послуги зв'язку** – наявність дітей та тип житлового помешкання. Три чверті респондентів з дітьми користуються даними пільгами, в той час як серед тих у кого немає дітей, таких осіб – 67,4%. Найменший відсоток тих хто користується пільгами на послуги ЖКХ, серед осіб, які винаймають житло (49%), тоді як серед власників житла, ця частка сягає 83,7%. Серед ветеранів АТО, які були мобілізовані 84% користуються

пільгами на житлово-комунальні послуги та послуги зв'язку, менше таких людей серед добровольців (69%) та контрактників (67,5%).

Табл. 4. Зв'язок між користуванням пільгами на житлово-комунальні послуги та послуги зв'язку з типом житлового помешкання (N=849)

	Так, %	Ні, %	Всього, %
Власний будинок/половина будинку / квартира	83,7	16,3	100
Винаймаю житло	49,0	51,0	100
Гуртожиток	72,0	28,0	100
Живу у родичів/батьків	75,5	24,5	100

Також існує прямий зв'язок між користуванням пільгами на житлово-комунальні послуги та послуги зв'язку та часом початку служби (або ж – давністю початку служби) – чим швидше учасники АТО розпочали службу (тобто давніше), тим вони активніше користуються даними послугами (кореляція значима на рівні 0,01, проте є слабкою). Ще одна пряма залежність пов'язує користування даними послугами та час закінчення служби – також, чим давніше учасники АТО закінчили службу, тим вони активніше користуються пільгами (кореляція значима на рівні 0,01, проте є слабкою).

Існує зв'язок користування програмою з отримання **земельних ділянок** з такими соціально-демографічними характеристиками, як рівень освіти та тип населеного пункту, а саме: чим вища освіта, тим менш активно користуються даною пільгою. Відсоток респондентів, які користуються програмою, серед жителів обласних центрів є найнижчим (46,3%), тоді як найвищий він серед мешканців смт – 66,3%. 61,7% мобілізованих ветеранів АТО користуються програмою відведення земельних ділянок, серед інших груп, користувачів близько 50%. І, знову ж таки, серед респондентів, що брали участь в бойових діях, більша частка тих, хто користується програмою по наданню земельних ділянок (55% на противагу 54% серед тих, хто такої участі не брав).

Показник активності користуванням державними програмами є наступним:

Табл. 5. Активність користування державними програмами (N=904)

	% до тих, хто відповів
Не користуються програмами	4,0
Користуються 1 програмою	19,5
Користуються 2 програмою	37,3
Користуються 3 програмою	30,5
Користуються 4 програмою	8,0
Користуються 5 програмою	0,8
Всього	100

Серед тих, хто потрапили у зону проведення АТО в рамках кадрової служби та добровольців більше тих, хто користується двома програмами (42,8% та 36,9%), в той час як призовники здебільшого користуються трьома (39,3%) – табл. 17. Респонденти, які брали участь в активних бойових діях користуються більшою кількістю програм та пільг (користувались двома програмами та більше – 80%, на противагу 68,3 серед тих, хто такої участі не брав).

Табл. 6. Зв'язок між активністю користування державними програмами та шляхом потрапляння в зону АТО (N=904)

	Не користуються, %	1 Користуються програмою, %	2 Користуються програмою, %	3 Користуються програмою, %	4 Користуються програмою, %	5 Користуються програмою, %	Всього
За призовом (мобілізований)	2,5	13,2	30,4	39,3	13,6	1,1	100
В рамках кадрової військової служб (за контрактом)	3,3	24,1	42,8	24,9	4,1	0,8	100
Добровольцем	6,7	19,6	36,9	29,0	7,5	0,4	100

Активність користування державними програмами корелює також з матеріальним станом респондентів, рівнем освіти.

- ті респонденти, в яких коштів вистачає лише на продукти харчування, користуються здебільшого двома та трьома програмами (39 та 33,2% відповідно);
- ті, в кого коштів вистачає і на продукти харчування і одяг, однак придбання теж двома та трьома (по 33 %);
- ті, в кого коштів вистачає на все необхідне, але нам не до заощаджень найбільше користуються трьома програмами – 39,4%;
- в кого коштів вистачає на все необхідне, і роблять заощадження найбільше користуються двома програмами – 50%;
- ті, що живуть в повному достатку – двома (38%),
- ті, в кого не вистачає на їжу – чотирма програмами 40%, а усіма 5ма – 20%.
- Ті, в кого початкова та неповна середня освіта користуються трьома програмами – 64,3%;
- ті, в кого середня спеціальна – двома – 35,4%;
- перша ступінь вищої – теж двома (40%),
- з військовою освітою теж найбільше двома – 45%.

Також існують кореляції між проблемами зі здоров'ям респондента та користуванням медичними послугами: якщо проблеми є, то респонденти активніше користуються.

Респонденти, які стверджували проблеми у спілкуванні/розумінні/прийнятті з друзями, з колегами тощо також більш активно користуються пільгами немедичне обслуговування.

Це можна пояснити загальним станом незадоволення воїнами АТО життям після повернення. Ті респонденти, які вважають, що їхні заслуги/зусилля/жертви/досвід не оцінені в суспільстві, активніше користуються пільгами на транспорт.

Ветерани АТО, які говорять про проблему відсутності житла, користуються послугами на транспорт та не користуються послугами на житлово-комунальні послуги та послуги зв'язку.

Респонденти, які говорять про проблеми з працевлаштуванням, активніше користуються пільгами на медичні послуги та програмою по отриманню нової спеціальності. Ветерани АТО, які не задоволені держаною політикою/владою активно користуються програмою по отриманню нової спеціальності.

Ті респонденти, які говорять про порушення прав на соціальні гарантії, не надання передбачених законодавством пільг активно користуються пільгами на житлово-комунальні пільги та пільги зв'язку.

Табл. 7. Кореляції користування державними програмами з проблемами, що турбують респондента

	Чи користувались медичними пільгами?	Чи користувались транспортними пільгами?	Чи користувались даними пільгами на ЖК послуги та послуги зв'язку?	Чи користувались Ви програмою по наданню земельних ділянок?	Чи користувались програмою для отримання нової спеціальності?
Проблеми зі здоров'ям респондента	-,146	-,009	-,033	,015	,065
Проблеми у спілкуванні/розумінні/прийнятті з друзями, з колегами тощо	-,081	,003	-,003	,020	,029
Не оціненість заслуг/зусиль/жертви/досвіду ветеранів АТО	-,013	-,072	,011	-,043	,050
Відсутність житла	,017	-,088	,168	,024	,022
Проблеми з працевлаштуванням	-,114	-,042	-,003	-,018	-,157
Не задоволений державною політикою/владою тощо	,046	,000	-,039	-,013	-,140
Порушення прав на соціальні гарантії, не надання передбачених законодавством пільг	-,003	-,061	-,079	-,054	,008

Учасники АТО, які користувались державними програмами здебільшого задоволені користуванням (медичне обслуговування – 65%, транспорт – 61%, житлово-комунальні послуги – 72%, земельні ділянки – 24%), що частково спростовує дослідницьку гіпотезу (адже 60-70 це не такий і високий показник задоволення державними програмами).

Незадоволеними залишаються ветерани програмою в отриманні земельних ділянок.

Це можна пояснити тим, що турбота про соціальну справедливість дає уявлення про соціальне благо, проте його досягнення (реалізація державних програм) ускладнюють бюрократичні процедури та реалізація пільг.

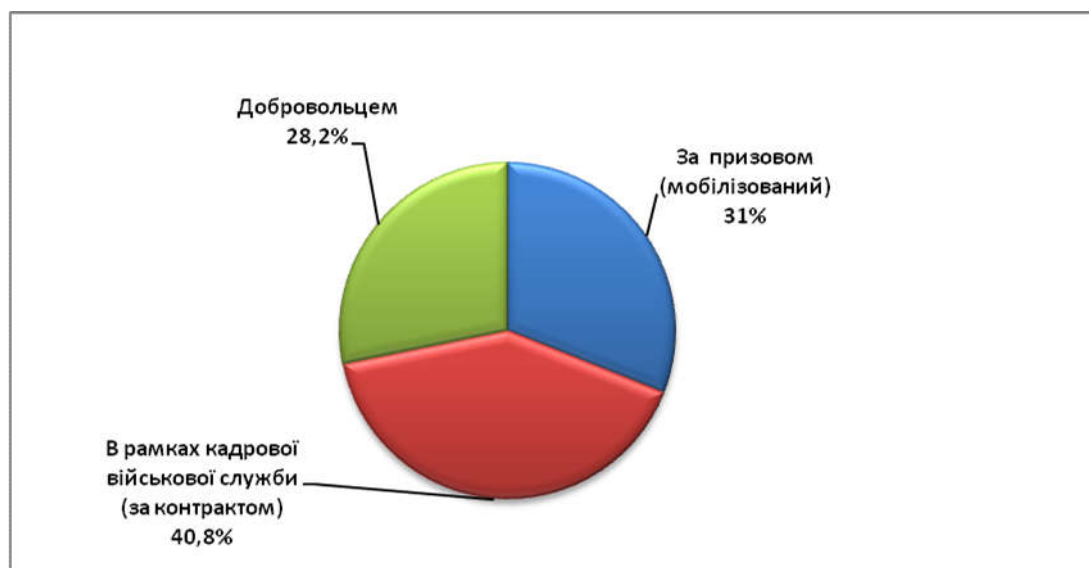
А задоволеність іншими програмами підтверджує реалізація принципу піклування держави про соціальний захист важливих соціальних груп.

Державними програмами здебільшого користуються призовники (39% користуються трьома програмами, тоді як серед кадрових військових та добровольців 42 і 37% користуються двома програмами), які по-перше, попали в зону АТО не з своєї волі, а по-друге, найбільше брали участі в активних бойових діях.

Тому вони прагнуть найбільше винагородження своєї служби.

Досвід перебування в зоні АТО та соціально-демографічний портрет ветеранів

Тривалість перебування ветеранів АТО у зоні бойових дій різниться: в середньому в зоні АТО ветерани перебували 7 місяців. Найкоротше - 1 місяць, найдовше 25 місяців, тобто з самого початку АТО. Модальне значення 3 місяці.

Є зв'язок між рівнем освіти та шляхом потрапляння до АТО (табл.1). Люди, які не мають вищої освіти, йшли в АТО переважно за призовом, а респонденти, які мають вищу освіту йшли переважно в рамках військової служби (за контрактом).

Табл. 8. Зв'язок між освітою респондента та шляхом потрапляння в АТО. (N=903),%

Шлях потрапляння до зони АТО/ Рівень освіти	Початкова/ неповна середня	Середня загальна	Середня спеціальна	Перша ступінь вищої освіти (бакалавр)	Повна вища освіта	Військова освіта	Всього
За призовом (мобілізований)	71,4	56,5	42	26,7	19	10	31
В рамках кадрової військової служби (за контрактом)	14,3	18,5	29,5	40	50,3	78,3	40,9
Добровольцем	14,3	25	28,5	33,3	30,7	11,7	28,1
Всього	100	100	100	100	100	100	100

Є також зв'язок між типом населеного пункту, в якому проживає респондент та шляхом потрапляння в АТО (табл. 2).

Серед сільських мешканців, основний шлях потрапляння в АТО – за призовом. В усіх інших населених пунктах – за контрактом.

Це можна пояснити тим, що люди, які мають вищі ступені освіти залишаються жити в містах, де навчались, а, як бачимо, освіта корелює з шляхом потрапляння в АТО, а відтак і з мотивацією участі у війні.

Табл. 9. Зв'язок між типом поселення респондента та шляхом потрапляння в АТО, (N=904),%

Шлях потрапляння до зони АТО/ Тип поселення	Обласний центр	Районний центр/ місто обласного підпорядкування	Інше місто/СМТ	Село	Всього
За призовом (мобілізований)	24,9	29,5	31,1	54,1	31,2
В рамках кадрової військової служби (за контрактом)	46,2	39,9	43,3	21,2	40,6
Добровольцем	28,9	30,6	25,6	24,7	28,2
Всього	100	100	100	100	100

Люди, що є ветеранами АТО, різняться за соціально-демографічними характеристиками. Найменш диференційованим виміром є гендерна приналежність. Більшість ветеранів АТО – чоловіки (98,2%). Середній вік ветерана АТО – 35 років (мінімальний – 19, максимальний – 69). Майже половина ветеранів АТО – це люди з повною вищою освітою – 41,4%. Третина опитаних – 31,9% мають середню спеціальну освіту. Більшість респондентів – одружені (70,1%), п'ята частина – ще не перебували у шлюбі. Дві третини респондентів мають дітей. Третина не має. Більшість ветеранів АТО (51,6%) мають одну дитину, 39,1% – двох дітей; близько 9,3% мають трьох та більше дітей. Менше половини (45,6%) респондентів мешкають у житлі, яке є їх власністю, 54,4% живуть у найманому, службовому або з родичами. П'ята частина (20,4%) ветеранів АТО говорять про те, що вони знаходяться на межі бідності. 38,8% зазначають, що грошей вистачає лише на прожиття, їжу та одяг, третині грошей вистачає на все необхідне, але не залишається коштів на заощадження. Лише 6,2% респондентів роблять заощадження та живуть у повному достатку.

Висновки

В статті висвітлено загальний досвід перебування учасників АТО в зоні бойових дій. Викладена інформація стосовно досвіду та задоволеністю користуванням державними програмами та пільгами. Більшість респондентів користуються двома (37%) та трьома (30,5%) програмами, чотирма всього 8%, усіма програмами користується менше одного відсотка. Найвищий рівень обізнаності респондентів виявлено щодо програми по отриманню земельних ділянок (98%), пільг на транспорт (94%) та житлово-комунальні послуги (94%). Найбільше респонденти задоволені пільгами на житлово-комунальні послуги та послуги зв'язку (72%), а найменше на отримання земельної ділянки. Дане дослідження можна вважати ввідним в комплексне вивчення учасників АТО – їх політичних та ціннісних орієнтацій, адаптації у професійній, організаційній, матеріально-побутовій, соціально-психологічній сферах і сфері дозвілля, використовуючи якісні методи збору соціологічної інформації.

Література:

1. Блумер Г. Социальные проблемы как коллективное поведение / Герберт Блумер // Социальные проблемы: конструкционистское прочтение. Хрестоматия / Герберт Блумер. – Казань: Издательство Казанского университета, 2007. – С. 11–25.
2. Головінов О. М. Соціальна політика та економічна безпека / О. М. Головінов, М. Є. Горожанкіна, Л. І. Дмитриченко. – Донецьк: Каштан, 2004. – 335 с.
3. Комарова О. Соціальна справедливість як основний принцип процесу розподілу соціальних трансфертів / Олена Комарова // Український соціум. – 2008. – № 2. – С. 106–113.
4. Симонова Т. Структура социальной проблемы и ее анализ / Т. Симонова. // Вестник Челябинского государственного университета. – 2009. – С. 103–107.